

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0029

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

ita quam vetusta, quæ in brevibus inveniuntur nodis, & quæ ad adspæctum multo magis flava & sterilia apparent.

Nomen. Latine *Agallochum spurium* h. e. *Bastart Agel-bout*. Malaice *Garö-Tsjampacca*, quum odorem ejus floris æmuletur, in *Bangay Angaro*.

Locus. Lignum hocce in *Borneo* invenitur, in regionibus *Sambas* & *Succadana*; item in *Palimbana*, quæ sita est in ora Orientali *Sumatræ*, quædam etiam hujus arbores inveniuntur in insula *Bangay*, sita in Orientali ora *Celebes*, non autem in tota insula, sed in minima ejus parte, *Gape* dicta, circa Pagos *Bancalang* & *Labo*; Arbores autem ipsæ incolis potissimum sunt ignotæ, quum putrefacta tantum ligna in silvis inveniunt. *Kelangerenses* dicunt, in sua quoque occurrere insula, ipsisque dici *Bakewe*, ac pro silvestri *Tsjampacca* specie haberi: Inventæ quoque fuerunt hæ arbores in *Xulabessi*, & in *Ternata*, atque ubique folia *Tsjampacca* foliis familia gerentes.

Ufus. Lignum est vilissimi pretii, in *Java* enim *Pickol* venditur pro nummo, *Reaal van Achten* dicto, neque ibi alium in usum adhibetur, nisi ad suffitum ædium: quidam etiam miscent vulgari *Dupa*, non ut odorem reddant magis gratum, sed ut molem auferant, non autem multum pro hac compositione valet, quum alios adulteret odores.

In transitu jam etiam quædam dicere debemus de altera rara specie, quæ *Calambac puti*, seu *Agallochum album* vocatur, per quod non intelligimus supra memoratum leve lignum *Itthion* seu *Agallochum simplex*, sed alteram rarissimam speciem, cujus in *Coinama* unica tantum hodie invenitur arbor, ejusque lignum adeo carum est, ut conquiri nequeat, licet centum *Tayles* pro una *Catti* seu cista quis solvere vellet: Iltam enim arborem circumcidi *Rex* non vult permittere, quum nullæ plures inveniuntur, diciturque, si horum folia duo triave in aquam decidant, illamque quis potet, talem correptum iri ardenti febre, quæ non remittit, nisi *Rex* huic arbori sacrificium instituat; multi autem subsequens *Lignum Moschatum Calambac Puti* quoque vocant, sed hæc peculiaris est arbor.

Tertia Agallochi spurii species frequens est in hisce insulis Orientalibus, provenitque ex arbore, *Excæcans* dicta, quæ suo loco libro 3. cap. 37. describetur, atque ad *Calambaci* speciem refertur, immo pro genuino *Calambaco* habetur illud, quod invenitur in vetustis *Ligulariæ Lactææ* truncis, de quo suo quoque loco libr. 6. cap. 46 ulterius agetur.

N. B. *Agallochi veri & spurii* icones exhibentur in *Ephemer. Germ. dec. 2. ann. 1. ad p. 55.*

CAPUT DECIMUM QUINTUM.

Lignum Moschatum, Caju Casturi.

EX *Tsjampaa*, *Coinama*, & *Pegua* lignum quoddam albicans adfertur *Sandalo* omnino simile, sed non ita durum, quodque venas aliquot habet longitudinales fere instar ligni *Abietis*, illiusque tres inveniuntur species.

Primum ac maxime politum lignum *Sandalo* candido simile est, sed est mollius, interioresque partes magis flavescunt, odorem *Sandali* habens, sed magis *Moscatum*, ac contritum, carbonibusve inpositum jucundissimum spargit odorem ad *Moscum* accedentem. Odor autem partium externarum sensim perit, ita ut obvolutum vel occlusum sit servandum, hocque optimum atque carissimum est, nec istius reperiuntur frustra majora palma manus.

Secunda species magis notabiles gerit venas longitudinales, magisque intensi est coloris, fere hepatici, venæque in fuscum tendunt colorem, bonumque itidem spirat odorem, sed præcedenti debiliorem; hujus frustra inveniuntur instar cruris longa & crassa, videnturque esse cor seu interna arboris substantia.

Tertia species ruffa fere est, aliquando autem læviter rubet instar *Lingo-Batu*, strias tenues habens fere instar ligni *Fagi*, externe tam fuscum gerens colorem, ut pro *Sandalo rubro* vendatur, est autem foliatus ac durius quam præcedens, hocque vilissimum est,

Tom. II.

quum

dat men in korte knoesten vind, en in 't aanzien geelder, en doraer is.

Naam. Latyn *Agallochum spurium*, dat is *Bastart Agel-hout*, op *Maleyts* *Garö Tsjampacca*, om dat het den reuk van die bloem wat na by komt, op *Bangay Angaro*.

Plaats. Dit hout valt op *Borneo*, in de *Landfchappen* van *Sambas*, en *Succadana*, als mede op *Palimban*, gelegen op de Oost-kust van *Sumatra*, men heeft ook weinig boomen daar van op 't *Eiland Bangay*, gelegen aan de Oost-kust van *Celebes*, dog niet op 't geheele *Eiland*, maar op 't kleinste deel, *Gape* genaamt, omtrent de *Negory Bancalang* en *Labo*; de boomen by de *Inwoonders* meest onbekent zynde, om datze de verrotte stukken maar alleen in 't *Bos* vinden. De *Kelangers* zeggen, datze mede op baar *Eiland* wassen, by haer lieden *Bakewe* genaamt, en voor een soorte van wilde *Tsjampacca* gebouwen werden: men heeftze ook gevonden op *Xulabessi*, en in *Ternate*, doch over al met bladeren als die van de *Tsjampacca*.

Gebruik. Het is een hout van zeer kleine waarde, want men kan op *Java* het *Pickol* kopen voor een *Reaal* van *Achten*, en het werd aldaar niet anders gebruikt als tot het berooken van bare huizen: sommige doen 't ook wel onder de gemeene *Dupa*, niet om den goeden reuk, maar om de klomp te vermeerderen, want het deugt daar niet veel toe, om dat het de andere reuken vervalst.

Nu moeten wy ook in passant aanroeren nog een andere raare soorte, genaamt *Calambac Puti*, of *Agallochum Album*, waar onder wy niet verstaan het boven genoemde ligte hout *Itthion* of *Agallochum simplex*, maar een andere zeer zeldzaame soorte, waar van men in *Coinam* bedensduags alleenlyk maar een boom heeft, en het hout daar van is zo duur, dat men 't niet bekomen kan, al wilde men ook hondert *Tayl* voor een *Catty* geven: want den voornoemde boom wil den *Koning* niet laten kappen, om dat 'er niet meer te vinden zyn; en men zegt, zo van deze bladeren twee of drie in 't water vallen, en ymant van 't zelve drinkt, dat die een heete koorts zal krygen, dewelke niet en vergaat, voor dat den *Koning* voor dezen boom een *Offerhande* gaat doen, dog veele noemen het navolgende *Lignum Moscatum* ook *Calambac Puti*, maar het is zeker, dat dit een byzondere boom is.

De derde soorte van 't *bastart Agel-bout* valt overvloedig in deze *Oosterse Eilanden*, en komt van den boom *Arbor Excæcans*, dewelke op zyn plaats in 't derde Boek, Kap. 37. beschreven zal worden, en ze werd ook onder de soorte van *Calambac* gerekent, ja voor goet *Calambac* gebouwen, 't gene men vind in de oude stammen van de *Ligularia Lactea*, van 't welke mede op zyn plaats, in 't zesde Boek Kap. 46. wat nader gesproken zal worden.

N. B. de *Figuuren* van het waare en *bastart Agelboud* werden gevonden in de *Hoogduytsche Ephemer. dec. 2. ann. 1. by p. 55.*

XV. HOOFDSTUK.

Muskelaar-Hout.

MEn brengt ook uit *Tsjampaa*, *Coinam*, en *Pegu* een wit hout, het *Sandel* gants gelyk zynde, doch zo hart niet, en 't welk mede eenige aderen in de lengte heeft bykans als *Dennen-hout*, en waar van men ook drierley soorten vind.

Het eerste en fynste is het witte *Sandel-bout* gants gelyk, dog veel weeker, de binnenste deelen zyn wat geelder, de reuk met die van 't *Sandel-bout* ook meest over een komende, dog wat naar de *Musculus* trekkende, en geveven of op koolen gelegd zynde, zo ruikt het zeer lieflyk naar den *Musculus*: Maar den reuk in de buitenste deelen vergaat metter tyd, dies men het wel bewonden, en opgeflooten bevaaren moet, en dit is het beste en duurste, en men heeft daar van geen groter stukken als maar een bant lank.

Het tweede geslagt heeft schynbaarder aderen in de lengte, is ook hooger van colour, of leververwig, de aderen trekken wat na 't roffe, en mede goet van reuk zynde, doch veel slapper dan het voorige: hier van heeft men stukken zo lang en dik als een been, en gelyken wel het hert van een boom te zyn.

Het derde trekt wat na den roffen, en is zomtyds ligt-root, gelyk *Lingo-Batu*, met fyne streepjes, by na als het *Beuken-hout*, van buiten zo bruin bestevende, dat men 't voor root *Sandel-bout* verkoopt, zynde digter en harder, dan het voorgaande, en dit is het

F

legt-

quum facillime suum amittat odorem, hujusque sat crassa inveniuntur segmenta ac frusta. Si de prima ligni specie aliqua abscindatur pars, ejus ramenta instar vitri diffiliunt minuta, quoque minora sunt, eo tenuior ac melior habetur ejus substantia.

Nomen. Latine *Lignum Moschatum* juxta Malaicenses *Caju Casturi*; Casturi enim vocant Malaicenses Moscum, quidam illud nominant, sed male, *Calambac Puti*, quod nomen binis aliis competit lignis, prioribus in capitibus descriptis.

Ufus. Plurimum adhibetur ad unguenta odorifera, quæ supra lapidem minuta conteruntur, & quibuscum corpus illinitur jucundi odoris gratia, sicuti & ad Dupam usurpatur. A Sinensibus quoque ad medicamenta præparatur, cumque debiliori Araca propinatur, ut corpus modice calefiat.

Quamvis vero raro inveniatur, non tamen cari est pretii, quum odorem suum cito amittat: Ut vero hunc recuperaret, quidam illud obvolvunt foliis Musæ, illudque sepeliunt circa latrinam; quod tamen compertum fuit non bene succedere, sed melius esse, si talibus in locis suspendatur per aliquod tempus, uti id cum Mosco etiam fit & instituitur. Prima species aliquando est ita mollis & sicca, ut pro carioso habeatur ligno, quod tamen non ideo minoris est notæ: Talia enim frusta Sinensi chartæ involuta multos per annos suum servant odorem, illumque aliis adjacentibus communicant rebus.

CAPUT DECIMUM SEXTUM.

Sandalum, Tsjendana.

Quamvis aromatica hæc arbor extra Amboinense & Moluccense territorium crescat, nec talibus arboribus plantisve opus meum ampliare est animus, necesse tamen habui Sandali descriptionem hic simul inferere, sed non ampliorem, quam potui experiri, hocque potissimum hanc ob rationem; primo, quum nondum cognoverim Sandalum arborem ab ullo Europæorum plenarie hæcenus esse descriptam: secundo; quum quædam insuper in Amboina crescant arbores, quæ gloriari possent, ex Sandali arboris familia, ipsique affines esse, ac tertio, quum lectoribus & amatoribus aliquid monendum habeam, quod hæcenus erronee de Sandalo fuit creditum. Et licet pro perfecta descriptione non sit habendum, saltem pro accurata infervire poterit adnotatione, reliquumque æquo lectoris animo ac posteriorum diligentia committam, ut defectum supplere, erroresque, si forte suborti fuerint, corrigere velint.

Ut itaque descriptio hæc majoris sit fidei, lector sciat, hanc non quidem exaratam esse ad ipsum arborum aspectum in Timora crescentium, sed tamen ad quosdam ipsarum ramos, frusta ligni, & radices, cum brevi Sandali Lignique Colubri descriptione, mihi anno 1680 transmissa per curam *Antonii Hurtii*, ordinarii Indiæ Senatoris, & emeriti Amboinæ gubernatoris, nec non per *Jacobum Wyckerflootum*, Timoræ supremum. Quibus utrisque viris tribuendus est honos ulterioris harum arborum notitiæ, quæ in hisce elucescit scriptis. Juxta illos autem ramos adjecta figura est depicta, ac primo tollendus mihi est vulgaris error, quod nempe Sandalum album, citrinum, & rubrum ex iisdem credatur provenire arboribus: Satis enim inquisivi, quid de hac re esset verum; atque intellexi album & citrinum ex affinis quidem produci arboribus, sed non ex una arbore, quamvis utraque in una eademque crescant insula: Rubrum vero Sandalum ex longe alia penitus provenit arbore, ab altera nimium diversa, atque in longe aliis crescens insulis, ita ut colligere nequeam, quam ob rem præcedentes scriptores adeo dissimiles hæc arbores sub uno comprehendere nomine: unde & rubrum in peculiari describam capite.

Sandalum album & citrinum haud multum differt, aliquando in una eademque, aliquando autem in diversa reperitur arbore: Omne enim Citrinum albo ob-

stet, zynen reuk zeer ligt verliezende, en hier van vind men al redelyke dikke blokken: als men van het eerste geslagt wat afsniet, dan springen de stukken daar zoo kort af als glas, en hoe korter het afspringt, hoe beter en fynder de stoffe is.

Naamen: Latyn *Lignum Moschatum*, na't Maleys *Caju Casturi*, want *Casturi* bieten de Maleysers *Muskeljaat*; sommige noemen 't (dog qualyk) *Calambac Puti*, 't welk de twee andere bouten toekomt, die in de voorgaande Kapittelen beschreven zyn.

Gebruik: Het werd meest gebruikt onder de welriekende zalven, dewelke op een steen fyngeveeren worden, en waar mede men 't lyf bestrykt om de goede reukswille, als mede onder de Dupa: Het word ook by de Sinezzen gebruikt onder hun Medicynen, en met slappe Arack ingedronken, om 't lyf matelyk te verwarmen.

En hoewel het weinig gevonden werd, zo is het nogtans niet duur, nadien het zyn reuk zo haast verliest: Dog om dezelve weder te krygen, zo begraven het sommige, in pissang bladeren gewonden, omtrent een secrete, dog 't welk egter bevonden is niet te deugen, maar beter te zyn, dat men 't slegts in diergelyke plaatzen een tyd lang ophangt, gelyk men zulks met de *Muscus* mede doet: De eerste soorte is zomtyds zo zagt en droog, dat menze voor vermolzemt hout aanziet, doch het welcke daarom niet te slimmer maakt: Want zodanige stukjes in Sinees pampier gewonden, bebouden lange jaren baren reuk, en delen dezelve ook mede aan andere omleggende dingen.

XVI. HOOFSTUK.

Sandel-Hout.

Hoewel deze speceryachtige boom buiten het Amboins, en Molukze distrikt wagt, en ik met diergelyke plantten niet geerne myne geschriften zoude vergrooten, zo heb ik egter nodig geacht, de beschryving van de Sandel-boom alhier mede in te voegen, doch niet meer daar van, dan ik hebbe kunnen ervaren; en dat meest om deze redenen: eerstelyk om dat my niet bewust is, dat de Sandel-boom tot nog toe by eenige Europeanen ten vollen beschreven is: ten tweeden, om datter nog eenige boomen in Amboina wassen, die haer zouden kunnen beroemen te zyn van de Sandel-booms maagtschap: en ten derden, om dat ik de Leezers en Liefhebbers te waarschoowen, en iets naders te berigten heb, aangaande het gene men tot nog toe quaalyk van 't Sandel-hout heeft geloofd. En schoon dit voor geen volkomen beschryving kande verstreken, zo mag men het ten minsten voor een aantekening houden, en onderwylen zal ik het aan de bescheidenheid van den Leezer, en de naarstigheid van den nakomeling aanbevoelen laten, het gebrek te vervullen, en de fouten (die daar in mogten zyn) te verbeeteren.

Om nu deze beschryving meer geloof te doen hebben, zo zal den Leezer believen te weten, datze wel niet gemaakt is, na den oogenschyn of het gezigt der boomen op Timor wassende, dog evenwel na eenige takken, stukken van hout, en wortelen, beneffens een korte beschryving, zo van de Sandel- als Slangen-bout boom, my A. 1680. toegezonden, en bezorgt door den Heer Antonius Hurt, ordinari Raat van India, en oud Gouverneur van Amboina, en den E. Jacob van Wyckerfloot, Opperhoofd op Timor: welke beide Heeren dan ook toekomt de eere van de nader kennisse dezer boomen, die in deze myne scripten gegeven zal werden: En na welke takken ook de hier bygevoegde figuur is opgemaakt, en voor eerst moet ik dan wegnemen het algemeene misverstant, namentlyk, dat men het wit, geel, en root Sandel-hout geloofd of meent voortte komen van eenderlei slag van boomen: Want, genoegzaam ondervraagt bebbende, wat daar van mogte wezen, zo moet ik zeggen, dat het witte en geele Sandel-hout wel voortkomt van eenderlei boomen, doch niet altyd van eenen boom, hoewel t'zamen op een en 't zelve Eiland wassen: Maar het roode Sandel-hout is een gants andere boom, van de voorgaande te veel verschillende, en ook in gants verscheide Landen wassende, zo dat ik niet bezeffen kan, waarom de voorgaande Schryvers deze malkander zo ongelijke boomen onder eenen naam begrepen hebben: en zal daarom van het roode een byzonder Kapittel maken.

Het witte en geele Sandel-hout verschildt niet veel van malkander, zomtyds wassende aan een en dezelfde, en zomtyds weder aan een andere boom. Want alle het gee-